

# הנחיית הורים ומשפחה - תחום מבוסס ומתפתח בלמידת מבוגרים בישראל

רינה כהן-סוצקבר

ושיננתם לבניך ודיברת בם...

דברים ו, 7

חייב אדם בבנו למולו, לפדותו,

ללמדו תורה, להשיאו אישה

ויש אומרים אף להשיטו על המים...

קידושין כט, ע"א

## הקדמה

הנחיית הורים ומשפחה היא תחום דעת ותחום פעילות הקיים זה עשרות שנים במסגרת למידת מבוגרים בארץ. למרות היותו נפוץ, כמובן לא במידת מספקת, עדיין לא זכה למעמד ולנראות שלהם הוא ראוי קִוָּה שפועל למען פיתוח ההון האנושי, השבחת איכות החיים וחיזוק החוסן של החברה כולה על מרכיביה ומסגרותיה והוא רלוונטי לכל אדם במהלך חייו.

במאמר זה אני מבקשת לפרוס את תהליכי ההתפתחות של תחום הנחיית הורים ומשפחה, את עיקרי יסודותיו, עקרונותיו ודרכי פעולתו במסגרת למידת מבוגרים ואף את חזון התחום ואת האתגרים העומדים בפניו לשנים יבואו.

כמי שפועלת זה כארבעה עשורים, עם אחרים, לפיתוח התחום של הנחיית הורים ומשפחה, אביא תמונת התפתחות על ציר הזמן - מהעבר דרך ההווה לעתיד הרצוי והראוי, כפי שעוצב על ידי אנשי התחום ומנהיגיו. אפתח בהצגת התחום והגדרותיו; אעבור לזיהוי שורשיו בראשית דרכו; אשרטט את מתאר המפה הנוכחית של הנחיית הורים ומשפחה; ואציג את תמונת העתיד

פרק מתוך ספר בנושא, פרי עטה של מחברת המאמר, **העצמת הורים ומשפחה – אומנות ההנחיה** (בדפוס).

רינה כהן-סוצקבר היא יו"ר המועצה הציבורית להורים בישראל, לשעבר מנהלת תחום הורים ומשפחה באגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך. חברת הוועד המנהל של ההתאגדות לחינוך מבוגרים בישראל. חברת האקסקוטיבה (הוועד הפועל) של המועצה העולמית של נשים יהודיות.

שלו כתחום משמעותי בתוך מסגרת הלמידה לאורך החיים בהיבטה הישראלי. מקצת הדברים הועלו על הכתב במשך השנים על ידי כותבים שונים וגם על ידי; אך טרם נכתבה גרסה כוללת המביאה תמונה מלאה יותר של דרכי התפתחות התחום, התכנים שבהם הוא עוסק, נושאו, והסוגיות והמבנים שבהם הוא פועל.

## הנחיית הורים – הגדרות, גישות ויסודות

הנחיית הורים ומשפחה עוסקת במשפחה ובעלי התפקיד שבה. היא עוסקת בטובות (wellness) של בני המשפחה כמשתנה אנושי קיים ומתפתח, ובלמידה כאמצעי ותהליך להעצמת הטובות האישית והמשפחתית.

הנחיית הורים ומשפחה מציעה את הלמידה כדרך וכהזדמנות לרכוש את הידע הרלוונטי המצוי והמתפתח בנושאי הורות ומשפחה וכאמצעי להתחבר לידע הפנימי ולפיתוחו. הנחיית הורים ומשפחה רואה בידע, בדעת ובתובנה את המפתחות להעצמת איכות וטובות החיים המשפחתיים, להתפתחות אישית בהורות ואף לפיתוח חוסן חברתי ומדיני.

הנחיית הורים ומשפחה היא פעילות מקצועית-חינוכית-לימודית רב גונית למבוגרים המשכללת ומעצימה איכויות אישיות ומשפחתיות על ידי הכשרה לתפקיד ההורות ולמילוי תפקידים במשפחה, פיתוח תפקודו של בעל התפקיד וליוויו בביצוע משימותיו, באמצעות התערבות מקצועית ושיטתית של מנחה מבוגרים ייעודי מוסמך בתחום הורות ומשפחה (כהן, 1998).

בתור שכזה, תחום הורים ומשפחה הגדיר את עצמו כסוכן שינוי ברמת הפרט והמשפחה, וברמת המדינה והחברה. ייעודו: חיזוק התא הגרעיני של החברה הישראלית - המשפחה - והעצמת ההורות וההורים שהם מנהיגי המשפחה. כלי הפעולה הנבחר של התחום שגובש ופותח על ידו הוא הנחיית הורים במסגרת 'למידה לאורך החיים'.

הנחיית הורים ומשפחה מבוססת על תפיסת המשפחה כבית הגידול והחיים של אנשים מבוגרים וצעירים. ההנחה היא שגדילה וצמיחה מתפתחים מתוך היש והטוב, ולא מתוך האין והרע, ושיש דרכים חינוכיות-לימודיות להרבות את הטוב ולהעצים את הטובות. ההנחה נשענת על ההשקפה האופטימית בדבר **מסוגלותו** הגבוהה של האדם ללמוד, להתפתח ולהשתנות באמצעות קניית ידע ויצירת דעת, על רצונו לעשות כן, ועל **יכולתו** לפתח באמצעים אלו איכויות חיים טובות ומיטיבות (טוקטלי, 2004).

## היסודות והרוח של הנחיית הורים ומשפחה

### אדנים ועקרונות

הנחיית הורים ומשפחה כתחום דעת ניצבת כיום על ארבעה אדנים (כהן, 1998):

- **אדן האמונה** – בחשיבותה ובמרכזיותה של המשפחה ובחשיבותו ובמרכזיותו של ההורה כמנהיג המשפחה - להתפתחותו התקינה והכוללת של הפרט ולשלומה ולבריאותה של חברה מודרנית, דמוקרטית, רב תרבותית. מדובר באמונה ברצונם ושאיפתם של בני המשפחה לחיות בתוכה בטוב ולהיטיב עם עצמם ועם זולתם במשפחה.
- **אדן ההכרה** – במציאות החיים רבת הפנים ומהירת השינויים של הורים ומשפחות בימינו, ובתמורה שחלה במעמד, בתפקיד וביחס של הורים ומשפחות כלפי עצמם, כלפי חבריהם וכלפי החברה כולה. כמו-כך מדובר בהכרה בסוגיות האישיות ההוריות והמשפחתיות המתעוררות היום ובדילמות הנלוות אליהן.
- **אדן הידיעה** – שהורים ומשפחות מתפקדים מתוך ובהתאם למשאבים הפנימיים והחיצוניים העומדים לרשותם. כמו-כן מדובר בידיעה שידע, מיומנויות ומודעות מפתחים ומעשירים את המשאבים, יוצרים דעת ותובנות, משפרים תפקודים ומקדמים העצמה.
- **אדן ההבנה** – שיש אפשרות לסייע להורים, למשפחות ולאנשיהן לקנות ידע ולפתח דעת ותובנות באמצעות פעילות חינוכית-לימודית; שפעילות כזו היא פעילות מקצועית הנעשית על ידי אנשי מקצוע שהוכשרו והוסמכו לעיסוק זה והתמחו בו.

אדני הנחיית הורים ומשפחה מביעים את התרבות של התחום ומשקפים את האינטימיות הערכי שלו. אדנים אלו מתייחסים לאדם, למשפחה, לתהליכי שינוי ולמידה ולקשר שבין ידע ודעת לבין התנהגות.

תרבות הנחיית הורים ומשפחה מציבה במרכז את האדם המבוגר ואת צרכיו, ציפיותיו ושאיפותיו בתחום חיי משפחה, ההורות והיחסים הבין-אישיים. תרבות הנחיית הורים ומשפחה מבוססת על תפיסת האדם כטוב וכשוחר טוב עבור עצמו ועבור בני משפחתו וסביבתו. היא מכירה בכך שהאדם הוא יצור חברתי שהולדתו, גדילתו וחלק ניכר ממציאות חייו מתרחשים במשפחה, ולבו חפץ להיות ולחיות במשפחה טובה ומיטיבה.

טענת תרבות זו היא שידע ודעת בנושאים משפחתיים, חינוכיים ופסיכולוגיים הנרכשים באמצעות למידה יוצרים תובנות, מאפשרים שינוי ושיפור, משכללים תפקודים ומגבירים סיכויים ליצירת איכות חיים מיטיבה במשפחה. אי לכך היא גוזרת מתוך הגישה והתאוריות של למידת מבוגרים, מה שמוכר היום כ'למידה לאורך החיים', ומתבססת על עקרונותיה. העיקרון המוביל הוא עקרון **הדמוקרטיזציה של הידע** שנובע מתפיסת **זכותו הטבעית של האדם ללמוד ולהתפתח לאורך חייו**. על-פי עיקרון זה, הידע הֶצְבוּר בנושאי הורות ומשפחה כמו גם בנושאי חינוך ולמידה אמור להיות נגיש וזמין לכל המבוגרים המתפקדים במשפחה ומקדמים תהליכים

של חינוך ולמידה עבור עצמם ועבור זולתם במשפחה. ההורות והחיים במשפחה מאפשרים למידה משמעותית בשל ההזדמנות לקישור בין ידע תאורטי לבין שימוש ויישום. יתר על כן, על-פי גישת למידה לאורך החיים ותרבות התחום, עצם הלמידה מרחיבה דעתו של אדם, וחויית הלמידה יוצרת תחושה טובה ומאפשרת ליכולות ולמסוגלויות אישיות ומשפחתיות לצאת מן הכוח אל הפועל. זהו למעשה תהליך פיתוח של העצמה באמצעות למידה. פעילות הנחיית הורים ומשפחה מתבצעת על יסוד ערכי כבוד וקבלה למשפחתיות, לזוגיות, להורות וכמובן לסבאות ובוודאי לאדם היחיד. מתוך ערכי הכבוד והקבלה הנחיית הורים ומשפחה מקדמת את המקצועיות וההתמקצעות של התחום. המקצועיות היא ערך לעצמו בתוך התרבות הכוללת של התחום והיא גם ביטוי לערכיו וכלי להטמעתם. מכאן מתעצבת רוח התחום שהדדית גם מעצבת אותו.

## רוח הנחיית הורים ומשפחה

רוח הנחיית הורים ומשפחה מתעצבת מארבע רוחות ושוזרת אותן יחדיו לשלמות אחת הטובעת את חותמה בהנחיה על כל צורותיה, גישותיה ושיטותיה.

**הרוח האנושית** – הורות היא תמצית הפעילות האנושית. משמעותה גידול, גדילה, התפתחות וצמיחה של האנושיות. לכן, הרוח האנושית היא רוח מרכזית ומובילה בפעילות הנחיית הורים ומשפחה. ככזו היא רוח מקבלת, מכילה, תומכת ומגדלת את ההורות ואת המשפחתיות.

**הרוח המקצועית** – רוח זו מכוונת את הנחיית הורים ומשפחה להשקעה בלמידה וברכישת ידע, כמו גם בפיתוח זהות תפקידית של מנחה הורים ומשפחה. זהות מתפתחת מתוך הכרה ודיאלוג עם זהויות אחרות במשפחה ומחוצה לה. הנחיית הורים ומשפחה רואה עצמה בתוך משפחת מקצועות הסיוע הבין אישי, הכוללת בתוכה מקצועות מהוראה ועד פסיכיאטריה – כל המקצועות העוסקים בפיתוח הפוטנציאל האנושי ובמתן התייחסות למצוקותיו ולשאיפותיו. היא קרובה יותר לקצה של ההוראה והלמידה, ולכן משלבת יותר מרכיבים מלמידה לאורך החיים ופחות מרכיבים מהחלקים הטיפוליים של הסיוע הבין אישי. הרוח המקצועית עומדת בבסיס תוכניות ההכשרה של מנחי הורים ומשפחה ועל בסיסה מתפתחת האתיקה של התחום.

**הרוח המעצימה** – עיקר ייעודה של הנחיית הורים ומשפחה הוא לגדל ולהרבות את הכוחות, היכולות והמסוגלויות האנושיות. היא עושה זאת באמצעות איתור וזיהוי הכוחות והיכולות הקיימים, הזנתם והצמחתם. לכן אינה שמה דגש, כפי שעושים חלק ניכר ממקצועות הטיפול, על הקשיים והבעיות אלא על הרצונות והשאיפות, ופועלת להגשמתם באמצעות הצמחת הכוחות המזוהים הקיימים.

**הרוח החדשנית** – הנחיית הורים ומשפחה שואפת לשלב ולעשות שימוש בידע ובכלים החדשים ביותר המתגלים במחקרים מדעיים אחרונים, כגון מחקרי המוח, והיא עושה שימוש במגוון כלי טכנולוגיה חדשניים המתאימים לאוכלוסיית המונחים. זאת מתוך תפיסה שכדי להעצים ולחדש מהויות אנושיות עתיקות ורבות שנים ולשמור על רלוונטיות למציאויות חדשות ומשתנות, יש הכרח לחדש ולהתחדש.

השילוב והשזירה בין ארבע ה'רוחות' מגלים ומעצבים את התחום הייחודי של הנחיית הורים ומשפחה.

## עקרונות הנחיית הורים ומשפחה

הנחיית הורים ומשפחה פועלת במסגרת העקרונות הבאים:

עקרון **הלמידה וההכשרה** – הורות היא תפקיד, ומן הראוי להכשיר את בעל התפקיד לתפקידו לאור אתגרי ההורות במציאות עכשווית. ההכשרה נעשית באמצעות הפעלת תהליכי למידה.

עקרון **הכבוד והקבלה** – הורה זכאי לכבוד וזקוק להכרה, קבלה ואישור מגורמים מקצועיים, סמכותיים ומשמעותיים.

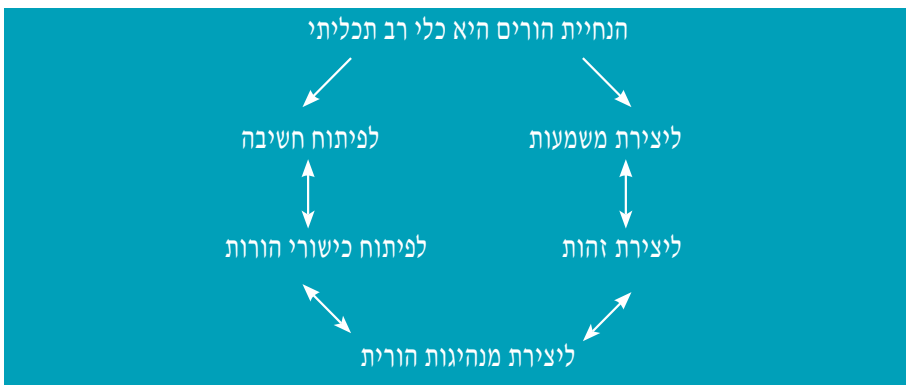
עקרון **הורה במרכז** – הורה הוא סובייקט לעצמו. הוא נשוא ההכשרה וככזה הכשרתו נתפרת על פי צ.י.ר. ההורה: צרכיו, יכולותיו, רצונותיו.

עקרון **ההנחיה המעצימה** – ההנחיה פועלת להעצמת ההורה והמשפחה ולהשבחת ההורות והמשפחתיות.

עקרון **למידת מבוגרים** – ההורה הוא לומד מבוגר. כלומר, הוא בעל ידע, עמדות חיים וניסיון חיים. ידע ודעת חדשים נלמדים על בסיס קיים, ויש לראות בקיים נכס ומשאב ללמידה הורית ומשפחתית.

עקרון **הרלוונטיות והמשמעותיות** – כלומד מבוגר הורה לומד רק מה שהוא תופס כרלוונטי ומשמעותי עבורו.

עקרון **ההתלהבות והחדשנות** – הלמידה אמורה לעורר התלהבות ולספק תחושה של עדכנות ורלוונטיות והתבססות על ידע חדש ומתחדש, המעצב דעת ויוצר תובנות חדשות עדכניות ורלוונטיות. היא מבוססת על פי תרבותה של הנחיית ההורים ועקרונות פעילותה, היא כלי רב-תכליתי לפיתוח ולעיצוב **מנהיגות הורית**.



הנחיית הורים מתאימה את הגישות ואת שיטות הפעולה למבוגר הלומד ולהורה המונחה.

הוא העומד במרכז, והפעילות על פי עקרונות 'למידה לאורך החיים' צריכה להיות רלוונטית, הולמת את מיומנויות הלמידה שלו ותואמת את רצונותיו. לכן היא מתרחשת על 'ציר המפגש' שפיתחנו בתחום: צרכים, יכולות, רצונות. בהתאם לשלושה משתנים אלה מתעצבת הנחיה רלוונטית המותאמת באופן ייחודי למונחה.

## על הצורך בהעצמת ההורות על פי גישת תחום הורים ומשפחה

הצורך בהעצמת ההורות ובחיוזוק המשפחתיות נובע מהפער בין גודל האחראיות ההורית לבין דלות המשאבים ההוריים והמשפחתיים. מחד גיסא, מתעוררות המודעות החברתית והמקצועית לחיוניותה של הורות ראויה, מתפקדת ורלוונטית להתפתחותם התקינה והבריאה של ילדים ולחוסנה של החברה, ומאידך גיסא, מסתמנת חולשתה הגדולה של ההורות בדלות משאביה לממש את יעדיה ולהתמודד עם אתגריה. הפער מעצב הורות בסיכון. הורות בסיכון משמעה הורות שאינה מסוגלת למלא את תפקידה ולהוות סביבה מגינה, מגדלת ומפתחת חוסן לילדים ובני נוער. הורות ישראלית במציאות העכשווית היא הורות בסיכון, ובתור שכזאת היא יוצרת סיכון לילדים, לחברה ולמדינה כולה. מזוהה כאן צורך דחוף וחיוני בהעצמת ההורות וחיוזוק המשפחה.

## יסודות הפעילות של תחום הורים ומשפחה

כדי לענות על הצורך בחיוזוק ההורים והמשפחה פותחה וגובשה תוכנית-אב אסטרטגית ייעודית. בתוכה הגדיר תחום הורים ומשפחה ארבעת היסודות שהוא עיצב ובהם השקיע כדי לבסס ולקיים את פעילותו ולהשיג את יעדיו.

א. **יסוד המקצועיות** – שמשמעו הכשרת אנשי מקצוע ייעודיים להנחיית הורים ומשפחה. לשם כך גובש 'תקנון מנחה מבוגרים מוסמך' – מתווה להכשרה מקצועית בתחום הורים ומשפחה. על פיו פועלות תוכניות להכשרת מנחי הורים ומשפחה. התוכניות מופעלות ברמה אקדמית ובגישה רגישת-תרבות המותאמת לערכים ולאורחות החיים של המגזרים השונים.

ב. **יסוד התכנים וכלי פעולה** – שמשמעו פיתוח וגיבוש התפיסה והתשתית התאורטית של עבודת התחום. התפיסה שעוצבה היא שהורות היא תפקיד, ומהות התפקיד ההורי היא מנהיגות ומסגרת תפקודה המרכזי היא המשפחה. באופן זה מגובש כלי הפעולה המרכזי – הנחיית הורים ומשפחה. ההנחיה נעשית בהתאם לעקרונות התחום ועל פי תאוריות פסיכולוגיות וחינוכיות מגוונות.

ג. **יסוד המבנה הארגוני לפעילות** – שמשמעו פיתוח מבנה ארגוני נגיש וזמין שבאמצעותו יוכלו ההורים והמשפחות להשתתף בפעילויות של הנחיה ולמידה. לשם כך נפרשה רשת ארצית של מרכזי הורים ומשפחה, מרמת יישוב ועד רמת המדינה, והוקמה מועצה ציבורית להורים

בישראל. המועצה מתכללת את פעילות התחום ומתמקדת בקידום מדיניות לאומית בנושא הורים והורות.

ד. **יסוד המודעות והמדיניות** – שמשמעו פיתוח מודעות אישית וציבורית לחינוכיות חיזוק ההורים והמשפחה והעצמת ההורות במציאות החברתית-תרבותית-חינוכית בימינו ולהכרח בקיומה והפעלתה של מדיניות לאומית וחינוכית לשם כך.

על יסודות אלה פיתח התחום פעילות מקצועית וחברתית מרמת הפרט – ההורה – ועד רמת המדינה ומקבלי החלטות.

## **הלכה למעשה - מה הנחיית הורים ומשפחה מציעה?**

### **הנחיית הורים מציעה להורים ולמשפחות**

- נגישות וזמינות לרכישת ידע, מיומנויות ומודעות בתחום ההורות והמשפחה
  - הזדמנות להתבוננות פנימית ולבחינה עצמית בתפקוד ההורי והמשפחתי
  - אפשרות לבדיקה ולבחינה של תוצאות הוריות ומשפחתיות מול מטרות הוריות ומשפחתיות
  - מסגרות ואמצעים לפיתוח שיח הורי-משפחתי-חינוכי-קהילתי
- הנחיית ההורים ומשפחה בכל תוכן, גישה, שיטה ומסגרת חותרת להתרחשות לימודית שתאפשר להורה ולמשפחה לגלות חמש תגליות:
- א. **תגלית החלום** – איזה הורה חלמתי להיות?
  - ב. **תגלית המציאות** – איזה הורה אני הלכה למעשה? נקודות עוצמה ופער.
  - ג. **תגלית הלמידה** – כיצד לצמוח מנקודות העוצמה?
  - ד. **תגלית ההתנסות** – בהתנהגויות, תגובות ותחושות חדשות.
  - ה. **תגלית היחסים** – פיתוח מערכות יחסים תומכות ובונות אמן.

הנחיית הורים ומשפחה או, לחילופין, תמיכה בהורות ומשפחה באה לידי ביטוי במגוון רחב של מידע, חינוך, הכשרה, ייעוץ ושירותים המתמקדים בהקניית כלים להורים שיסייעו להם להבין את תפקידם ולמלא אותו כהלכה, למען ילדיהם, למען משפחתם ולמען עצמם (Daly, 2013).

סוגי התמיכה האפשריים (Daly, 2013):

- פיתוח מיומנויות בתחום ההורות
- סיוע, ייעוץ, הכוונה להורים להתמודדות עם מצבים שונים בחיי המשפחה
- הקניית טכניקות לשליטה בהתנהגות ההורים עצמם ובהתנהגות ילדיהם, כדי לממש בצורה מיטבית את הפוטנציאל, את הכישורים ואת המשאבים של הילדים

- הנחלת הרגלים מיטיבים ומקדמים למשפחה, בעיקר בתחומי החינוך וקידום הבריאות
  - שיפור 'גורמי ההגנה' של המשפחה וצמצום גורמי סיכון. הכוונה, בין השאר, לטיפוח מודעות עצמית ושליטה עצמית אצל ההורים.
- במסגרת הפעילות של תחום הנחיית הורים ומשפחה פותח מודל ייחודי המסביר את מהות ההנחיה. המודל נקרא 'זהב וכסף', והוא מבוסס על אותיות המילים של המודל:
- ז - זמן הורים: הנחיית הורים ומשפחה מעניקה להורים ולמשפחות זמן מוגדר בתוך רצף הזמן השועט, לשם חשיבה, התבוננות ולמידה של נושאים מתחום ההורות והמשפחתיות
- ה - הון הורי: כמו בכל תפקיד ומקצוע זקוק בעל התפקיד להון הרלוונטי שעמו יוכל לפעול ולמלא את תפקידו. זו עיקר המשימה של הנחיית הורים ומשפחה: לצייד את בעל התפקיד בידע ובתובנות הרלוונטיים, כדי שיפעל מתוך דעת ואחריות
- ב - ביטחון הורי שמשמעו קידום הביטחון העצמי-ההורי לפעול במסגרת התפקיד ההורי מתוך אחריות ורגישות. ביטחון הורי נשען על ידע הורי ומתגבש תוך פיתוח מיומנויות הוריות רלוונטיות ואפקטיוויות. ביטחון הורי נבנה על בסיס האמון של ההורה במסוגליותו ההוריות, המתפתחות מתוך עשייה מושכלת ומתוך ניסוי וטעייה במסגרות מוגנות ותומכות של הנחיה מקצועית.
- כ - כלים: הורות היא בגדר מלאכה והיא עשייה מתמדת ורב גונית. כמו כל בעל מלאכה זקוק ההורה ובעל התפקיד במשפחה לכלי הורות: כלי מנהיגות והשפעה, כלי תקשורת, כלים לקבלת החלטות וכלים לשאת ולתת. כל אלה מרכיבים את ארגז הכלים ההורי ומוקנים באמצעות הנחיית הורים.
- ס - סמכות: בימינו, בעידן אובדן הסמכויות, סמכות הורית היא סוגיה מרכזית בהורות הנחלקת לשניים. סמכות ההורה על עצמו בתפקידו ההורי וסמכות ההורה על ילדו, ואף זאת בשני מובנים: סמכות במובן של אותוריטה המעמידה גבולות ומציבה חוקים וסמכות במובן של הענקת תחושה שיש על מי לסמוך. סמכות בכל מובניה היא העמוד התיכון של ההורות והמשפחתיות.
- פ - פתרונות ופיתוח: כאן מציעה הנחיית הורים ומשפחה פתרונות לבעיות הוריות שכיחות, בעיות שלגביהן פותחו מענים שנמצאו כפתרונות אפקטיוויים ורלוונטיים. לבעיות וסוגיות אחרות מציעה הנחיית הורים ומשפחה את האפשרות לפתח יחדיו דרכים ושיטות התמודדות מותאמות ואפקטיוויות.



## שורשים – איך כל זה התחיל?

### בראשית

הכול התחיל מהמעשה. בראשית היה המעשה - במענה לצרכים מזוהים וגלויים של עם המכנס תפוצותיו מירכתי ארץ. כלומר, ראשית דבר הייתה ב'דרך ארץ' ובמעשה שעצם עשייתו מגלה צרכים שלא זוהו מלכתחילה. במענה לצרכים חדשים אלו מתפתחת פעילות ובעקבותיה התפתח תחום דעת ומקצוע שנקראו בהמשך 'הנחיית הורים ומשפחה'.  
מכאן ראשיתה.

ראשיתה במציאות החיים של מדינה וחברה בהתהוות. במציאות חיים של הורים עולים המגדלים ילדים במקום חדש, בשפה חדשה ובתרבות חדשה שאינם מוכרים ואינם מובנים להם; ראשיתה במציאות חיים של מורים ומחנכים המנסים להצליח במשימתם ללמד ילדים ועשייתם אינה מסתייעת;

וראשיתה במציאות חיים של ילדים הלומדים במערכת חינוך מתגבשת המחפשת את דרכה ומשום כך שואפת לאחידות ולעיתים מגלה נוקשות כלפי הילדים שצרכים להתאים עצמם אליה ומתקשים לעשות זאת. במציאות החיים של ראשית המדינה היה המעשה. בתשט"ו (1955) הכריז שר החינוך דינור על מבצע הנחלת הלשון שתכליתו הייתה הקניית ראשית ידיעת הלשון בדיבור, בקריאה ובכתיבה והרחבת ידיעותיהם של מעוטי השכלה (וינברג, 1992). לשם כך גייסו מוסדות המדינה מורים, מתנדבים וחילות שילמדו לשון עם וינחילו תרבות של חברה. גודל המשימה ודוחק השעה הביאו לגיוס מספר רב של אנשים ללא כל הכשרה קודמת. במבצע זה בשנת תשט"ו נוצרו על-ידי המורים והמתנדבים כיתות הורים ונפתחו חוגי משפחה-קבוצות למידה שפעלו בבתים.

כאן נשתלו זרעי פעילות הנחיית הורים. מסגרות הלימוד: הורים, ומקום הלימוד: בתים, היוו רקע לזיהוי צרכים של הורים בתחום ההורות והחינוך ולחיפוש מענים לצרכים. כל מי שלימד במסגרת זו, בלי הבדלי רקע ומקצוע, ראה עצמו מתאים לתת עצות ולהורות להורים כיצד להתנהג ומה לעשות. וכך החלה ונתקיימה הנחיית הורים למעשה.  
כל זה כבדרך אגב (כהן, 2000).

### גילוי הצורך וניצני הנחיית הורים

בתשכ"ד (1964) הכריז משרד החינוך על מבצע 'ביעור הבערות', בניהולו של יצחק נבון, מתוך הבנת השפעותיה השליליות של הבערות על חייהם של מבוגרים וצעירים. בין הנימוקים המרכזיים לצורך בביעור הבערות מופיעים כאן לראשונה נימוקים שעניינם שלמותה של המשפחה ותפקיד ההורה כמקדם כישורי ילדים:

'ביתם של הורים משפיע לרעה על חינוך הילדים כאשר אלה אינם יכולים להיעזר בהורים

לשם התקדמות בלימודים לפי כישוריהם. לכן, אין להישען אך ורק על הדור הצעיר ולתת ל"דור המדבר" לחיות את חייו, כשהוא שקוע בחשכת הבורות. יש לדאוג לקידומו ההשכלתי של ציבור ההורים, כי פער בין ילדים והורים עלול לגרום למשברים במבנה המשפחה ולערעור סמכות ההורים' (וינברג, עמ' 145).

במבצע זה שולבו בלימודים שיחות על נושאים שונים באזרחות, חיי משפחה וחינוך ילדים ואף שיחות בנושאים אישיים ופרטיים. תוך כדי המבצע ובעקבותיו עסקו גם אנשי אקדמיה (חו, 1968; 1970) וגם אנשי מעשה (פלד, 1970; 1976) בהגדרת צורכי ההורים, בהסברת מקורות הצורך ובהצדקת פיתוח פעילות שתהווה מענה לצורך. בעיקר מתוך פעילות זו צמחה ההכרה אצל קברניטי החינוך - שר החינוך ויועציו - שיש מקום לפתח עשייה ייחודית לשם הדרכת הורים, ובשנת 1970 הוקם על ידי הנהלת חינוך מבוגרים, במסגרת חינוך מבוגרים, המדור להדרכת הורים.

כדי להחליט על דרכו הפעיל המדור 'צוות ייעוץ הדרכת הורים' שהורכב מאנשי אוניברסיטה, אנשי מקצועות החינוך והטיפול: פסיכולוגים, מחנכים, עובדים סוציאליים ועוד. אנשי המדור וצוות יעוץ הדרכת הורים קבעו בפעם הראשונה את מטרת הפעילות: 'מטרת חוגי ההורים היא לסייע להורים להכיר את תהליכי ההתפתחות של ילדיהם, להגביר בהם את המודעות לבעיות חינוך הילדים בבית ומחוצה לו ולעודד את פיתוח הקשרים בין בית הספר והבית' (טוקטלי, 2004).

בהתאם להגדרה זו התפתחה הנחיית הורים מתוך תפיסת ההורה **כמתווך** לפיתוח כישורי ילדים. בפעילות זו לימדו את ההורים להשתמש במשחקים, סיפורים, ופעילויות לימודיות מובנות וכדי לקדם את כישורי הילדים ולהכינם ללמוד במערכת החינוך. פעילויות מובנות של הדרכת הורים לפיתוח כישורי ילדים פותחו בעיקר בידי האוניברסיטאות והופעלו על-ידם ביחד עם המדור במשרד החינוך. המנחים בפעילויות אלו היו פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, מורים ואף אנשים בלתי מקצועיים שעברו השתלמות בת יומיים שלושה.

על רקע הניסיון שהצטבר עם התפתחות הפעילות תיארה פרופ' שרה סמילנסקי, יועצת המדור בשנת תשל"ז (1976), את התפקיד של הדרכת הורים כך: 'הבעיה אינה ללמד הורים מה צריך הילד, אלא למה הם עצמם זקוקים כדי ליהנות מכל שלב של ההורות וכדי לעבור לשלב הבא' (וינברג, 1994).

פיתוח הנחיית הורים גם לכיוון התפקוד ההורי בכללותו והתייחסות לצורכי ההורה בתפקידו, בנוסף לצורכי הילד, עוררו את השאלה: מי ראוי להנחות הורים? בתש"ס (1980) קיבל האגף לחינוך מבוגרים החלטה שיש להכשיר מנחי הורים ויש לפעול למקצוע הפעילות. בכך קבע האגף את מדיניותו בתחום המדובר. כך השתלשלה הנחיית הורים והכשרת מנחי הורים בתוך הממסד החינוכי.

עוד קודם לכן, החל משנת 1962, פיתח קומץ של אנשי מקצוע מחוץ לממסד החינוכי, בראשותו של אחי-יזתם, עובד סוציאלי בעיריית תל-אביב, פעילות הדרכה להורים. פעילותם נבעה מההכרה

שהורים מתקשים בתפקידם ההורי וניתן לסייע להם באמצעות הקניית ידע פסיכולוגי וחינוכי. הפעילות התפתחה על יסודות הגישה האדלריאנית ועקרונותיה, כשהם מיושמים לתחום הנחיית הורים. סגנון פעילות זה מסמן את תחילתו של קשר בין עשייה לבין תאוריה בתחום הנחיית הורים. גם כאן הסתמן הצורך בהכשרה מקצועית למנחי הורים, הן ללמידת הגישה האדלריאנית עצמה והן ללמידת אופנויות יישומה בהנחיה.

## **התפתחות ההכשרה בתחום**

מסוף שנות השבעים ותחילת שנות השמונים מתחילה התפתחות מקצועית ממוסדת של הכשרת מנחי הורים (וולשטיין, 1992). מאותה העת מקדם האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך תהליך של התמקצעות. האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך עשה זאת על-ידי עידוד יוזמות אוניברסיטאיות ומכללתיות ומתן לגיטימציה לפעילות הכשרתית והנחייתית בגישות תאורטיות מגוונות, שנקבעו למעשה על פי דעתם ונטיות לבם של אנשי מקצועות הטיפול והחינוך במוסדות אלה.

תהליך זה יצר בפועל מספר תוכניות הכשרה למנחים להורים שפעלו על-יסוד גישות תאורטיות שונות. בהרשאת שר החינוך ובסמכותו יסד האגף ביחד עם ראשי התוכניות ההכשרה מסגרת מחייבת ומאחדת לכל תוכניות ההכשרה שנקראה 'תקנון מנחה מבוגרים מוסמך'. על פי התקנון אושרו תוכניות 'הכשרה' והוענקו תעודות הסמכה לבוגרי התוכניות.

ההתמקצעות נתנה דחיפה משמעותית לפיתוח פעילות ההנחיה להורים. רשויות מקומיות, ארגוני נשים, מתנ"סים ובתי-ספר קהילתיים הפעילו כל אחד על-פי תפיסותיו ויכולותיו פעילות הנחיה להורים ובעלי תפקיד במשפחה.

התפתחות נוספת התרחשה בראשית שנות ה-90, כשמשרד החינוך הכיר בצורך ובנחיצות של הנחיית הורים והעלה את המדור להדרכת הורים לדרג של מחלקה והקצה לכך תקן ניהול ופיקוח ברמה ארצית. פיתוח זה יצר הזדמנות מקצועית להרחבת פעילות ההנחיה לתחומי תפקוד ותפקיד נוספים של המבוגרים במשפחה ושל המשפחה כיחידה אורגנית בתוך ההקשר הקהילתי. השינוי בא לידי ביטוי בשם המחלקה: 'המחלקה להורים, משפחה וקהילה'. כך הורחבו וסומנו שדות המקצוע והפעילות העכשוויים.

בדרך זו נוצר ועוצב במידה רבה הדיוקן הנוכחי של תחום הנחיית הורים ומשפחה.

## **הנחיית הורים ומשפחה – תמונת מצב עכשווית**

כדי לסקור ולשרטט תמונת מצב עכשווית של תחום הנחיית הורים ומשפחה יש צורך בנתונים, במידע ובתובנות. אלו זמינים רק בחלקם, לכן ניתן לשרטט רק תמונה לא שלמה.

## א. מסד נתונים

בנושאי הנחיית הורים ומשפחה יש נתונים חלקיים בלבד, רובם בממד הכמותי, וחסרים לחלוטין נתונים ומידע בממד האיכותי. כפי שמציין מרכז המחקר והמידע של הכנסת 2014, אין באפשרותנו להציג תמונה מלאה של היקף הפעילות בתחום התמיכה בהורים הניתנת כיום ברמה הארצית מטעם מוסדות המדינה (רבינוביץ, 2014, עמ' 6), קל וחומר פעילות הנחיית הורים הנעשית על ידי גופים ציבוריים ופרטיים. יש לציין שהפעילות הולכת ומתרחבת, והיא נפוצה יותר ויותר, אך נתונים מוסמכים ומהימנים חסרים במידה רבה.

## ב. הנתונים המצויים

קיימים נתונים בנושאי הכשרות מקצועיות, מרכזים להורים ולמשפחה ומנחים מוסמכים להורים ולמשפחה.

כיום פועלות ברחבי הארץ 22 תוכניות הכשרה למנחי הורים ומשפחה לכל המגזרים בחברה הישראלית. כולן פועלות על פי תקנון מנחה מבוגרים מוסמך; כ-6,500 מנחי הורים ומשפחה הוסמכו לאורך השנים על ידי משרד החינוך להנחות, להדריך, לכוון ולתמוך בהורים ובמשפחות;

כ-10 מרכזים עירוניים להורים ומשפחות פועלים כיום בערים הגדולות בתפעול ובאחריות הרשויות המקומיות: חיפה, מודיעין, ראשון לציון, אשדוד, חולון, רחובות, באר שבע ועוד. יש לציין שבעבר פעלו למעלה מ-60 מרכזים יישוביים להורים ומשפחה. עם צמצום הפעילות של המחלקה להורים משפחה וקהילה במשרד החינוך צומצם מספר המרכזים ביישובים, בעיקר ביישובי הפריפריה.

קיימים שלושה מרכזים מחוזיים להורות ולמשפחה – במכללת גורדון בצפון, במכללת קיי בדרום, ובמכללת סמינר הקיבוצים במרכז.

קיימים מרכזים ארציים להורות ולמשפחה. אף הם פועלים רובם במכללות חינוכיות – מרכז להורות ולמשפחה בחברה הערבית במכללת אלקאסמי בבאקה אל גרבייה, מרכז מאיה להורות ולמשפחה במעבר תרבותי במכללת סמינר הקיבוצים, מרכז ארצי להורים ולמשפחה בקהילה החרדית פועל בעמותת אוהל אברהם בסמינר וולף בבני ברק; מרכז ארצי של מכון אדלר פועל בכפר סבא, מרכז ארצי להורים ולמשפחה בחב"ד פועל במכללת בית רבקה ומרכז ארצי להורים ולמשפחה לאוכלוסייה הדתית ציונית פועל במדרשת אמונה - מכללת אמונה בירושלים. מרכז נוסף הפועל בירושלים כמרכז ארצי הוא מרכז י. נ. ר, המכשיר יועצי נישואין רבניים ומנחי הורים ומשפחה, בעיקר לאוכלוסיות דתיות וחרדיות; מהוית - מרכז ארצי רב ארגוני לקידום שותפות הורים ומערכת החינוך, שפעל עד 2015 במכללת לוינסקי לחינוך ועתידו לא ברור. המרכזים כולם מכשירים מנחים, מפתחים מודלים להנחיה ומקימים פעילויות הדרכה והנחייה להורים ולמשפחות בקהילה.

לאור נתונים אלה מצטיירת מפת הנחיית הורים ומשפחה כמכסה את כל המגזרים בחברה

הישראלית ואת רוב הסוגיות והמצבים ההוריים מהיבטים מקצועיים. נושאי נגישות וזמינות עדיין לא זכו לתשובה מלאה ומספקת. לכן הורים ומשפחות רבות אינם צורכים ואינם משתמשים במוצרי הנחיית הורים, למרות ההתמודדויות ההוריות המתגרות שהם חווים.

#### **ג. מדיניות ומודעות**

בארץ אין מדיניות ממשלתית המחייבת מתן הדרכה להורים ולמשפחות בנושאי הורות ומשפחתיות. עם זאת, נכון ל-2016, קיימת מודעות של אנשי מקצוע בתחומים שונים ואף מודעות של ההורים והמשפחות עצמם לצורך ולאפשרות להפעיל ולקבל הנחיה בסוגיות הוריות ומשפחתיות. אי לכך, גופים ומסגרות רבות מציעים ומפעילים מסגרות הדרכה והנחיה מגוונות לאוכלוסיות ההוריות השונות. בין גופים אלה מצויים כשבעה משרדים ממשלתיים וגופים ציבוריים ופרטיים רבים. אין גוף אחד שמרכז את תחום הדרכה להורים בנושאי הורות, מפקח על תוכן ההדרכות, על האפקטיביות שלהן, על איכותן ועל היקפן, על הנגישות שלהן לציבור הרחב, על רמת המקצועיות של המנחים בתחום ועל מחירן (רבינוביץ, 2014, עמ' 9).

עם זאת, המודעות לסוגיות הוריות ומשפחתיות מתרחבת והולכת הן בקרב אנשי מקצוע והן בקרב ההורים ובעלי התפקיד במשפחה. אנשי מקצוע רבים החלו ללמוד את הסוגיות ההוריות, ומתקיימות השתלמויות בנושא. ההורים אף הם פונים יותר ויותר להיוועץ ולקבל הדרכה והנחיה בסוגיות ההוריות והמשפחתיות המעסיקות אותם.

#### **ד. מנהיגות, השפעה ואחריות**

מרכיב חשוב ביותר בתמונת המצב העכשווית של תחום הורים ומשפחה הוא מרכיב המנהיגות. עם השנים ועם התפתחות הפעילות בתחום קמה לו מנהיגות מקצועית, חינוכית וחברתית המובילה אותו.

מנהיגות זו מורכבת ממנהלי תוכניות ההכשרה ומנהלי המרכזים להורות ולמשפחה ברמות השונות של הפעילות. לקבוצה זו הצטרפו הורים, ארגוני הורים, אנשי מקצוע וארגונים מקצועיים כמו האגודה הישראלית לילד בגיל הרך והסתדרות הפסיכולוגים בישראל המכירים בחשיבותה של המשפחה ובחינוניותם של הורים אוריינים, מודעים ומעורבים. מנהיגות זו מכונסת יחדיו במועצה הציבורית להורים בישראל, המקדמת את יישום הרעיון של 'מדיניות לאומית להורים'. לשם כך הפיקה המועצה מסמכים המסבירים את גישתה והפיצה אותם בקרב אנשי ממשל, חברי כנסת ומקבלי החלטות. חברי המועצה מופיעים בישיבות וועדות הכנסת, חברים בשדולות הכנסת ומשתתפים בכנסים חינוכיים וחברתיים בהם עולים גם נושאי הורות ומשפחה.

#### **ה. דעת, תובנות ומסמכי יסוד מכוונים**

תמונת המצב העכשווית של תחום הורים ומשפחה כוללת מרכיב חשוב ומשמעותי של ניירות עמדה והבעת דעה בסוגיות העומדות על סדר היום של החברה והחינוך בישראל מהפרספקטיבה של הורות ומשפחה ושל הנחיית הורים ומשפחה. מרכיב זה מנכיח את תחום הורים ומשפחה במרחב השיח, החשיבה, התכנון, והעשייה בחברה.

בין המסמכים מצויים: 'הצהרת תפקידו זכויותיו וחובותיו של ההורה בישראל', 'אמנת ישראל הורים', 'מהורים שקופים להורים נוכחים ומשפיעים' 'מתווה להסדרת היחסים במרחב החינוך' ועוד. מסמכים אלו נכתבו במשותף על ידי כל הארגונים השותפים במועצה ומהווים תשתית לקידום מטרות המועצה הציבורית להורים בישראל.

## משורשים לצמרות

על בסיס השורשים שתוארו ושרטוט המפה הנוכחית של תחום הנחיית הורים ומשפחה סומנו הצמרות שאותן התחום שואף להשיג. שאיפות אלה מנוסחות במסמך העוסק בהתוויית מדיניות לאומית להורים ולהורות ובהצגת התועלות מכינון מדיניות לאומית בנושא.

המדיניות המוצעת:

- הקמת רשות לאומית להורים ולהורות.
- הפעלת שדולה, והקמת ועדה בכנסת בנושא הורים.
- מינוי נציב הורים שיהווה כתובת ואוזן שומעת ומגיבה להורים.
- קידום חקיקה להסדרת זכאות להורים לקבלת הדרכה, ייעוץ והכוונה.
- מינוי יועץ הורים במקומות העבודה ובמערכות החינוך.
- הסדרת קיום והפעלה של 'בית להורה' - מרכזי הדרכה, להורות רב תרבותית, נגישים וזמינים לכל ציבור ההורים ברשויות מקומיות.
- הכשרת אנשי מקצוע ייעודיים להנחיית הורים ומשפחות.
- הכשרת אנשי המקצוע לקיום קשר מקצועי מקדם עם הורים ומשפחות.
- שילוב הורים בתפקידים ההורי במוקדי החלטה בתחומי חינוך, חברה, בריאות ותרבות.

## תועלות מצופות מהנהגת מדיניות לאומית

I. ברמת הורים:

- חיזוק ההורות והעצמת ההורים וההורות.
- קידום תרבות של למידת תפקידים משפחתיים.
- יחסים משופרים עם הילדים.
- יחסים טובים יותר בין בני הזוג.
- שיפור בתחושת הערך העצמי של ההורים.
- הצמחת דור הורים עתידי מיטבי.

## II. ברמת ילדים ובני נוער :

- תוצאות משופרות בתחומי הישגים לימודיים, צמצום פערים ומימוש פוטנציאל אישי.
- הסתגלות רגשית וחברתית משופרת.
- צמצום בעיות התנהגות, אלימות ועבריינות.
- השתלבות טובה יותר בחברה הבוגרת של ילדים עם צרכים מיוחדים.

## III. ברמת החוסן הלאומי :

השקעה בטיפוח ובהעצמת ההורות (במיוחד בגיל הרך) מכשירה :

- אזרחים בוגרים משכילים יותר.
- בעלי רמת הכנסה גבוהה יותר.
- פחות מעורבים באלימות ובפשעה.
- מצמצמת פערים חברתיים.
- מקדמת מיצוי פוטנציאל ומצמצמת הדרות והחמצות.
- מקדמת חוסן אישי ומחויבות לאומית.

## IV. ולבסוף, בהיבט הכלכלי :

התשואה מן ההשקעות בהתערבויות עם הורים גדולה בהרבה מן המשאבים שהושקעו בהן. חלק גדול מן החיסכון לחברה נובע מצמצום ההזדקקות לשירותי חינוך, מיוחד ושיקום ובעיקר מצמצום הצורך בטיפול באלימות ובפשע בוגרים כתוצאה מאי פיתוח הפוטנציאל החשוב ביותר לחברה.

אנו סבורים שתכלול השירותים יביא עמו מיצוי אפקטיווי של משאבי חינוך, וגם חיסכון משמעותי בעלויותיהם.

## לסיום

תחום הנחיית הורים ומשפחה עשה דרך ארוכה מראשיתו בימי המעברות ומאז מבצע 'ביעור הבערות' ועד ימינו. נעשתה עבודה רבת היקף ועומק לאור חזונו הגדול של התחום – להגיע בזמן ובמקום המתאימים לכל משפחה ולכל הורה בחברה בישראל.

אין ספק שדרך ארוכה עדיין לפנינו, אך כוחו של התחום הוא באמונתו הגדולה בחזון ובמטרות, בדבקתו במשימה המורכבת ובאחדותו המכילה מקצועות, התמחויות, דעות ותובנות מגוונים תוך מציאת המשותף, החשוב והמיטיב.

## מקורות

- וולשטיין, א' (1993). הכשרת מנחים לקבוצות הורים, בתוך פ' קירמאייר וע' בסוק (עורכים) **גדיש**, א'. משרד החינוך האגף לחינוך מבוגרים, ירושלים.
- וינברג, א' (1992). **חינוך מבוגרים בדור המדינה**. משרד החינוך האגף לחינוך מבוגרים, ירושלים.
- טוקטלי, ר' (2004). **האדם הלומד: לימוד במהלך החיים**. משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים.
- כהן, ר' (1998). היש צורך בחלופה לקבוצה בהנחיית הורים? **גדיש**, ה', 162-172. משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים, ירושלים.
- כהן, ר' (2000). הנחיית הורים ומשפחה: מגיבוש למימוש, בתוך א' ישראלי, (עורך), **ללמוד ולבנות אומה: חינוך מבוגרים ביובל הראשון של מדינת ישראל – מבט ביקורתי**. ההתאגדות לחינוך מבוגרים בישראל.
- כהן, ר' (2002) סדר הורות ישראלית. **פנים**, 19, הסתדרות המורים.
- כהן, ר' (2010). העצמת הורים - דרך המלך למניעת סיכון מילדים ובני נוער. **עט השדה**, 2, 13-19. אשלים, גיוינט ישראל.
- רבינוביץ, מ' (2014). תמיכה בהורים והדרכתם – מענים ממשלתיים. מרכז מחקר ומידע, הכנסת, ירושלים.
- Daly, M. (2013). Parenting Support Policies in Europe -Main Developments and Trends. בתוך: רבינוביץ מ' (2014), תמיכה בהורים והדרכתם – מענים ממשלתיים. מרכז מחקר ומידע, הכנסת, ירושלים.